

– Hakemli Makale –

İLK MİSAK* (Elest Sözleşmesi)

Şemsettin IŞIK

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı

semsettinisik@gmail.com

ÖZ

İnsanın yaratılışı, yaratılış merhaleleri, teklif (dünya) âlemine gelişi, elest meclisindeki ikranı ve ahiret hayatı hakkında haber veren ayetler üzerinde birçok yorum yapılmış ve bunlardan bir takım prensiplerin çıkarılmasına azami gayret sarf edilmiştir. Fakat buna rağmen insanların dünyaya gelişlerinden önce, ezelde yapıldığı haber verilen ilk sözleşme üzerinde fazla durulmamıştır. Bu, herkes tarafından itirazsız kabul edilen bir gerçek sayıldığından mı, yoksa keyfiyetinin akli ölçüler içinde kavranmasının güç olduğundan mıdır net bir şekilde izaha kavuşturulmamıştır. Bununla birlikte bu konuda günümüze kadar yapılan beyanların hemen hepsi, birbirinin tekrarından ibaret olup ya ayette haber verildiği gibi gerçekleşmiş bir hakikat, ya da gerçekleşmeyen mecazî bir beyan olduğuna dair yorumlar şeklinde kalmıştır. Hâlbuki birbirine bu derece aykırı olan bu yorumların her ikisinin de doğru sayılması aklen imkânsız bulunmaktadır.

Bu çalışmada, işte böylesine önemli bir konuyu Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü çerçevesinde ve eldeki mevcut bilgiler ışığında ana ve alt başlıklar altında ele alarak açıklığa kavuşturmaya gayret sarf etmenin gereğine inandık.

Anahtar Kelimeler: Elestü bi Rabbiküm, Kâlû Belâ, Misak, Ahd, Emanet, Fitrat.

THE FIRST CONTRACT (ALAST CONTRACT)

There have been many comments on the verses of the Qur'an that inform us about the creation of man, the stages of creation, the coming of the world of the proposal (world), the incitement of the elite assembly and the life of the hereafter. Nevertheless, the first contract, which was informed about the eternity before the people came to the world, was not dealt with much. This situation has not been clearly clarified whether it is considered a fact that is accepted by everyone without any objection or whether it is difficult to comprehend its reasoning within mental dimensions. Moreover, almost all of

* Bu makale, 2001 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında "Kur'an'da Kâlû Belâ Olayı" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

the interpretations made up to this day consisted of repetition of one another, or remained as a truth that was notified in the verse, or as interpretations that there was no metaphorical narration. However, it is impossible to think of both of these interpretations, which are so contrary to each other as right.

In this study, we believed in the necessity of trying to clarify such an important issue within the framework of the integrity of the Quran and under the main and sub-headings in the light of the available information.

Key Words: Am I not your Lord, Covenant, Contract, Amânah, Fitrah.

GİRİŞ

Mebde (varoluş) ve mead (dönüş), bazı din ve felsefî akımların açıklamaya özen gösterdiği konulardan birisi olmuş ve düşünce sistemlerini bu iki hadiseyi yorumlayış biçimleri üzerine temellendirmişlerdir. Bu da aralarında farklılık ve çelişkilerin doğmasına sebep olmuştur. Zira ileri sürdükleri görüşler, ilk ve son sayfaları yırtılan bir kitap mesabesinde kalıp daha öteye geçememiştir. Meydana gelen bu karışıklık ve karşıtlık, vahiy kültürü eşliğinde sulh ve sükûn bulmuştur.

Kur'an-ı Kerim söz konusu olan bu hususların yanında, varlıklar âleminde insanın seçkin yerine, misyonuna (Bakara: 2/30; En'am: 6/165; A'raf: 7/69, 74; Yunus: 10/14, 73; Neml: 27/62; Fâtır: 35/39), fizikî mükemmelliğine (Tin: 95/4), metafizik yönüne ve fitrî bir olgu olan inanma ihtiyacına temas etmiştir (Yunus: 10/22; İsrâ: 17/67; Rum: 30/33; Lokman: 31/32). Bunu da müşriklere yeri-göğü kim yarattı diye sorulduğunda, "Allah" demek zorunda kalacaklarını (Ankebut: 29/61, 63; Lokman: 31/25; Zümer: 39/38; Zuhruf: 43/9, 87); yaşama ümidini yitirmek üzere olan kâfir ve putperestlerin bile fitrat ve akl-ı selimi perdeleyen unsurlardan kurtularak elest meclisindeki itiraf ve ikrar üzere olacaklarını müşahhas örnekler eşliğinde ortaya koymuştur. (Yunus: 10/90-91).

Biz de burada Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'in tamamını dikkate alarak, ezelde yapılan bu sözleşmenin (A'raf: 7/172) nerede ve ne zaman gerçekleşmiş olduğunu tezahürleriyle birlikte ele almak istedik.

I- İLK MİSAK (KÂLÛ BELÂ) HADİSESİNİN KİTAB-I MUKADDES'TEKİ İZLERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE ELE ALINIŞ BOYUTU

Aynı kaynaktan beslenen semavî dinler arasında, birbirine benzer konular yer almıştır. Bunlardan bir tanesi de Allah ile insanlar arasında yapılan

ahitleşme olmuştur.¹ Alman ilahiyatçı Martin Buber de ‘Two Types of Faith’ (İki Tür İman) isimli eserinde, söz konusu ahitleşmenin kapsamını biraz daha daraltarak bunun sadece yahudiler ile yapılmış olduğunu ileri sürmüştür.² Böylesine önemli bir konunun Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’deki beyan şekilleri üzerinde durmak, sağlıklı bir vahiy kültürünün oluşmasına katkı sağlayacaktır. Böylece Kur’an-ı Kerim’in kendisinden önceki ilahî kitapların doğru olan hususlarını tasdik, tahrife uğrayıp yanlış ve eksik anlaşılan yönlerini tashih ettiği (A. İmran: 3/3, 93; Maide: 5/46-48) ve kavmi ile birlikte bazı peygamberlerden (Ahzab: 33/7) özellikle de elest sözleşmesinden bahseden ayetlerin hemen öncesinde, israiloğullarından hak yoldan sapmamaları için misak alındığı ortaya konulmuş bulunmaktadır. Aslında semavî kitapların birbirine karşı durumları, babanın yerine geçen evlat gibi olup bir sonraki, bir öncekinin; bir önceki de bir sonrakinin ispat ve tasdikçisi olmuştur.³ Bundan dolayı semavî kitaplar, zaman zaman birbirlerine ışık tutacak türden tarihî malzeme ve ipuçları sunmuştur.⁴ Nitekim bu hususlardan birisi, şöyle beyan edilmektedir:

“Bir zamanlar dağı İsrailoğullarının üzerine gölge gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. Size verdiğimiz kuvvetle tutun ve içinizde olanı hatırlayın ki korunasınız dedik. Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin, âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) evet (buna) şahit olduk dediler. Yahut ta daha önce babalarımız Allah’a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik (onların izinden gittik). Batıl işleyenlerin yüzünden bizi helak edecek misin dememeniz için (böyle yaptık). Belki inkârdan dönerler diye ayetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz” (A’raf: 7/171-174).

Bu ayette yer alan beyan ile ilgili hususları ve onlara dair yapılan değerlendirmeleri, aşağıda gelen ana ve ara başlıklar altında ele alıp incelemek mümkündür.

¹ Bkz. Uludağ, Süleyman, “Ahit” (Tasavvuf Açısından), TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, I, 553.

² Bkz. Altizer, Thomas & William Hamilton, *The Death of God*, USA, 1966, s. 125-126.

³ Bkz. Çağıl, Necdet, *Kur’an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005, s. 11.

⁴ Çağıl, *Kur’an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*, s. 213, 235.

A- Kitab-ı Mukaddes'te İlk Misak

İlahî dinler, insanlar tarafından uydurulmuş ve zamanla gelişerek günümüze kadar gelmiş bir insanlık ürünü değildir.⁵ Bu mânâda din tekdir. Peygamberler de aynı özlü hakikati zamanlarına ve şartlarına göre tebliğ etmişlerdir.⁶ Fakat ortaya çıkış şekilleri farklı olmuştur. Bununla beraber onun ruhu ve çeşitli devirlerde açıklanan hakikati, asla değişmemiştir.

İlahî mesajın son halkasını oluşturan İslam, kendisinden önceki dinlerde safiyetini koruyan yönleri yeni bir biçimle sunmuş (Şura: 42/13) ve çarpıtılmış veya saptırılmış yönlerini islah edip ikmal etmiştir.⁷ Böylece o, öncesiyle çelişen değil, aksine tadil eden ve onların doğrularını tasdikleyen nihâî bir hususiyet sergilemiştir (Neml: 27/76; A. İmran: 3/3; Nisa: 4/47; Maide: 5/48; En'am: 6/92; Yunus: 10/37; Yusuf: 12/111; Fâtır: 35/31; Ahkaf: 46/12).

Allah katında gerçek dinin İslam olduğunu belirten (Maide: 5/3; A. İmran: 3/85) ayetler ile çeşitli şekillerde safiyetini kaybeden ilahî kitaplardaki ahitleşme gibi bozulan veya zamanla unutulmuş hususlarının bir kez daha yerli yerine oturtulduğu ve bu mânâda son sözün söylenilmiş olduğu beyan edilmiştir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim kendisinden önceki kitaplarda mevcut olan ortak konulara atıflarda bulunmakta ve bunun süregelen bir vahiy geleneği olduğuna dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda bazı müfessirler, Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te birebir ifadelerle yer almasa da İsrail oğullarından ve peygamberlerinden alınan misakin, elest meclisinde yapılan misak olduğunu beyan etmiştir.⁸ Bundan dolayı ehl-i kitaptan alındığı belirtilen bu misakların,

⁵ Bkz. Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, (Ter: Alparslan Açıkgenç ve M. Hayri Kırbasoğlu), Ankara Okulu, Yay., Ankara, 1996, s. 32.

⁶ Sezen, Yümnî, *Sosyoloji Açısından Din*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1988, s. 148; Abduh, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, (Ter: Sabri Hizmetli), Fecr Yay., Ankara, 1986, s. 52.

⁷ Bkz. Garuady, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (Ter: Cemal Aydın), Pınar Yay., İstanbul, 1995, s. 81; Yazır, A. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad: İsmail Karaçam ve dğr.), Feza Gazetecilik A.Ş. İstanbul, (Tarihsiz), II, 296.

⁸ Bkz. İbn A'tiyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib, *el-Muharrerü'l Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, (Tah: Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Lübnan, 1993, I, 113, 172; el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 12, 14; el-Cevziyye, Ebu'l Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdül-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, I, 44, 89; İbn Abdurrahman, Hıdır, *Tefsîru Tıbyan*, (Osmanlıcaya Ter: Debbağzade Ayıntabi Muhammed Efendi), Dersaadet, İstanbul, 1324, I, 27; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l- Hadîs, Kahire, 1993, 1/110-111; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menheci*, Dâru'l Fikri'l-Muâsir, Beyrut, 1999, I, 112.

hem ruhlar âleminde hem de peygamberler yoluyla dünyada alınan misakları kapsadığı yorumları yapılmıştır.⁹ Nitekim buna mümasil olarak Kur'an-ı Kerim'de, peygamberler yolu ile alınan misaklara özel olarak yer verildiği görülmektedir (Ahzab: 33/7).

B- Kur'an-ı Kerim'de İlk Misak

Kur'an-ı Kerim, bir hidayet rehberi (Bakara: 2/2) ve son ilahî hitap (A. İmran: 3/85) olduğu için kıyamete kadar ihtiyaç duyulacak hususları, hatta ezelden ebede olan yolculuğun mebde (başlangıç) ve meâdını (nihayetini) bile vermiştir.

Bu bağlamda özel bir konuma sahip olan yaratıcı ile yaratılan arasında vuku bulan itiraf ve ikrara ilişkin beyanda bulunmuş ve bunun doğrudan doğruya olanının, elest meclisinde (A'raf: 7/172), dolaylı şekilde olanının da teklif âleminde peygamberler yoluyla yapılmış (Ahzab: 33/7) olduğuna dair hatırlatmalar yapılmıştır.

Muhtelif ayetlere serpiştirilerek verilen elest sözleşmesini ve tamamlayıcısı durumunda olan unsurları bir araya getirmek suretiyle bir bütün olarak gözler önüne sermek istiyoruz.

1- İlk Misak ve Onunla İlişkisi Olan Kavramlar

Kur'an-ı Kerim bir kitap halinde bir defada nazil olmadığı için ele aldığı konular itibarıyla evvel emirde ilk muhatap çevresinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş ve bu konuları sözlü edebiyatın bütün hususiyetlerini içerir bir şekilde vermiştir. Bundan dolayı bazı konular bir ünite anlayışı ile ele alınmamış ve muhatap çevresinin ihtiyaçları doğrultusunda farklı ayetlere serpiştirilerek verilmiştir. Zira onun temel hedefi, insanların hidayetine kılavuzluk etme ve çeşitli anlayışlardan kaynaklanan hataları düzeltmektir. Bundan dolayı o, aslî hedef ve gayesinden sapmış veya saptırılmış olan şeylerin nasıl ıslah edileceğinden bahsetmiş ve akabinde verilmek istenen esas maksada dönmüştür.

⁹ Bkz. İbn Hanbel, Ahmed, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh (el-Kütübü's-Sittetü ve Şurühuhâ)*, Dâru's-Sahnün ve Çağrı Yay., İstanbul, 1992, V, 135; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, III, 544, IV, 499, 650; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I, 172, 551; er-Râzî, Fahrüddin Muhammed, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Tahran (Tarihsiz), IX, 30, XXV, 196, 197; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, I, 171, II, 12, 14; el-İmâdî, Ebu's Süud Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, (Tarihsiz, Yersiz), I, 93.

Hâliyle Kur'an-ı Kerim'de her hangi bir konu araştırılırken, bu hususun gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Onun için farklı ayet ve surelere serpiştirilen parçaların, bir operatör ciddiyeti ve maharetiyle bir araya getirilip değerlendirilmesi icap etmektedir. Bu da kalıp bir ifade şeklinde verilen "elestü bi rabbiküm kâlû belâ" cümlesinden başlayarak, onun tamamlayıcı olan misak, ahd, emanet ve fitrat kavramlarına tek tek bakmayı gerekli kılmaktadır.

a- Elestü bi Rabbiküm Kâlû Belâ

Allah'ın ezelde âdemoğullarının sırtlarından zürriyet (arketip)lerini çıkardığı, (A'raf: 7/172) kendi nefislerine şahit tuttuğu ve onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" diye hitap ettiği, onların da "evet Rabbimizsin" diye cevap verdikleri bu olay, Kur'an-ı Kerim'de "Elestü bi Rabbiküm Kâlû Belâ" diye ifade edilmektedir. Allah ile insanlar arasında gerçekleşen bu sözleşmeye "Kâlû Belâ, Elest, Misak, Ahit, Bezm-i Elest, Bezm-i Ezel, Ruz-i Elest, Belâ Ahdi, Elest Meclisi ve Ezel Ahdi"¹⁰ gibi Arapça, Farsça ve Türkçe birçok isim verilmiştir.

"Elestü bi Rabbiküm Kâlû Belâ" cümlesi, muhtelif ayetlerde açık veya dolaylı bir şekilde ele alınan ezel sözleşmesinin iskeletini oluşturan kalıplaşmış bir ifadedir. Burada bu cümleyi meydana getiren kelimelerden evet anlamına gelen "belâ" kelimesi üzerinde durmak, bu cümlenin anahtar kelimesi olması bakımından diğerlerinin anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

Arapçada "evet" anlamına gelen 'neam', 'ecel', 'ceyr', 'iy' ve 'belâ' gibi kelimeler bulunmaktadır. Bu cevap kelimelerinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına bakıldığında, 'ecel' ve 'ceyr' kelimeleri hariç olmak üzere, "neam" kelimesinin dört, "iy" kelimesinin bir, "belâ" kelimesinin de yirmi iki yerde geçtiği görülecektir.¹¹ Söz konusu cevap kelimelerinin hemen hemen hepsi, birer tasdik edatı olarak müspet (olumlu) soru formunun olumlu cevaplarının başında yer alırken,¹² "belâ" müspet ya da menfî bir şeyin tasdiki veya takririne yönelik olan soru cümlelerine verilen cevap cümlelerinin

¹⁰ Bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Bezm-i Elest", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, VI, 106; Pala, İskender, "Bezm-i Elest", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, VI, 108.

¹¹ Abdulkakî, Muhammed Fûad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâz'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmiyyeh, İstanbul, 1982, s. 709, 103, 136.

¹² Bkz. Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Şamil Yay., İstanbul, 1977, s. 286-287; el-İsfhânî, Ebu'l-Kasım Rağîb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, (Tah: Muhammed Halîl Aytanî), Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1998, s. 72; Derviş, Muhyiddîn, *İrabu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyanuhü*, Dâru'l-İrşad, Suriye, 1992, III, 492.

başında yer almıştır. Söz gelişi “*Rabbimizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu?*” (sorusuna, belâ kelimesiyle) *Evet dediler*” (A’raf: 7/44) cevabı verilmiştir. Bu sadece bunlardan bir tanesidir. Hâlbuki “belâ” kelimesi, genellikle menfi (olumsuz) bir sorunun, müspet (olumlu) cevap cümlesinin başında yer almaktadır.¹³ Eğer soru menfi ise, ‘belâ’ kelimesinin dışındaki cevap kelimeleriyle verilen cevap, olumsuzluğu aynen önceki hâli (yapısı) üzere bırakmaktadır. Yani cevabın olumsuz olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Fakat “belâ” kelimesi, cevabın müspet olduğu yerlerde de kullanılmaktadır.¹⁵ Hâlbuki olumsuz bir soru ile başlayan cümleye “belâ” ile verilen cevap, hem olumsuzluğu gidermiş, hem de sorudaki teyit edilmesi gereken hususu hiç şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde müspet hale çevirerek pekiştirmiş bulunmaktadır. İşte bu durum, sadece “belâ” cevap kelimesi için geçerli olmaktadır. Bu bakımdan bu kelime, özellikle “eyleyse” –“değil mi”- ile sorulan olumsuz soruların cevabının başında yer almaktadır. Bunun en önde gelen misallerinden birisini de “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, Rabbimizsin dediler*” şeklindeki ayet oluşturmaktadır. Burada yöneltilen soruya “belâ” ile verilen cevap, Arap dili açısından Allah’ın rabliğinin kesin bir şekilde onaylandığını ifade etmektedir.

b- Misak

Misak kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de yalın haliyle on üç, çeşitli zamirlere muzaf (isim tamlaması) olarak on iki yerde geçmektedir.¹⁶ Bunlardan sadece üç ayet doğrudan doğruya ele aldığımız konuyla irtibatlıdır. İşte biz de burada bu üç ayeti ve onlar hakkında yapılan yorumları ana hatlarıyla ele almak istiyoruz.

¹³ el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kur’ân*, s. 72; Bursevî, *Tefsîru Ruhu’l-Beyan*, el-Mektebetü’l-Mahmûdiyye, İstanbul, (Tarihsiz), III, 273; İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *Kitabu’t-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut, 1973, II, 54; Âlûsî, Şihâbüddîn Seyyid Muhmud el-Bağdâdî, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Darul Fikr, Beyrut, 1983, IX, 101; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, (Yayınevi, Basım yer ve tarihi yok), IX, 168; ez-Zeyyât, Ahmet Hasan ve Ark., *Mu’cemu’l-Vasît*, Çağrı Yay., İstanbul, (Tarihsiz), s. 70; Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Dağıtım, Konya, 1987, s. 58.

¹⁴ Dervîş, *l’rabu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Beyanuhü*, 3/492; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, IX, 168-169; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 58.

¹⁵ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 58.

¹⁶ Abdulbakî, *el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzı’l-Kur’ân*, s. 174.

Birinci ayet:

“Allah’ın size olan nimetini ve sizden aldığı ahdi (sözü) hatırlayınız. Çünkü ‘işittik ve itaat ettik’ demiştiniz. Allah’tan sakının, Allah gönüllerdekini bilir” (Maide: 5/7).

Buradaki misaktan (verilen sözden) kastedilenin, ezelde (elest meclisinde) bütün ruhların Allah’a verdiği kulluk sözü; Akabe ve Hudeybiye’de müminlerin, Allah Resulü ile yaptığı biatler¹⁷ veya Allah’ın İsrail oğullarından aldığı misak olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır.¹⁸

İkinci ayet:

“Onlar, Allah’ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır” (Ra’d:13/20).

Allah’ın ahdini yerine getirme ve verilen sözden maksat, ezelde (elest meclisinde) Allah ile kullar arasında yapılan ahitleşme veya kesin deliller ile sabit olan ve “Allah’ın ahbine vefa gösterirler” (Ra’d-20) ayeti kapsamında bulunan dinî hükümleri eda etmek üzere verilen sözdür denilmiştir.¹⁹

Yukarıdaki söz konusu ayette ezelde Allah ile insanlar arasında yapılan misakı anlayanlar, buna iman etmek ile bu ahdin yerine getirilmiş olduğunu ileri sürmektedirler. İkinci görüşü benimseyenler ise şöyle demektedirler: Bu ahit, ancak ilahî tekliflerin tamamını yapmakla yerine gelmiş olmaktadır. Zira bu misaktan, imanda yer alan tekliflerin cümlesi kastedilmektedir.²⁰

¹⁷ Bkz. et-Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Te’vîli’l-Kur’an*, IV, 481; Ebû Hayyân el-Endelûsî, Esîruddîn Ebû Abdillâh b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf, *et-Tefsîru’l-Kebîr (el-Bahru’l-Muhît)*, Dâru İhyâi-Turasi’l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), III, 440; Ferruh, İsmâil (Efendi), *Tefsîru Mevâkıb*, Dersaadet, İstanbul, 1324, I, 353; el-Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru’l-Merağî*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî’l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1953, VI, 66; Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-tefsîru’l-Vâdih (Furkan Tefsîri)*, (Ter: Mehmet Keskin), İlim Yay. İst., (Tarihsiz), II, 30; Vehbi, Mehmet, *Büyük Kur’an Tefsîri (Hulasatü’l-Beyan fi Tefsîri’l-Kur’an)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, (Tarihsiz), III, 1162; Bilmen, Ö. Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, (Tarihsiz), II, 735; Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, Daru’ş-Şukuk, Kahire, 1986, II, 835-836; Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü’t Tefâsîr*, Dersaadet, (Tarihsiz, Yersiz), I, 330.

¹⁸ Bkz. er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XI, 179; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’an*, VI, 73; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (el-Bahru’l-Muhît)*, III, 440; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 176.

¹⁹ Bkz. er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIX, 40-41; ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Omar, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vîl*, Dâru’l-Fikr, 1983, (Yersiz), II, 357; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü’l Veciz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, III, 309.

²⁰ Bkz. Vehbi, *Büyük Kur’an Tefsîri (Hulasatü’l-Beyan fi Tefsîri’l-Kur’an)*, VII, 2633; el-İmâdî, *İrşâdü’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’ani’l-Azîm*, III, 160; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 140; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasîr*, II, 81.

Üçüncü ayet:

“Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Allah’a inanmıyorsunuz? Hâlbuki O, sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız” (Hadid: 57/8).

Yine burada kesin olarak alınan sözden, Allah’ın Hz. Âdem’in sırtından (sulbünden) çıkardığı zürriyatından aldığı misak olarak anlayanlar olduğu gibi²¹ Allah’ın, peygamberlerin tebliğinden önce imana davet eden delilleri ortaya koyması ve düşünce kabiliyeti vermesi suretiyle insanlardan iman etmeye dair aldığı söz olarak yorumlayanlar da olmuştur.²² Bu görüşlere ilaveten Peygamber (sav)’e bey’at (verilen söz) olduğunu söyleyenler,²³ hatta yukarıdaki ilk iki yorumu adeta bir zenginlik sayarak eserlerinde peş peşe sıralayıp aralarında bir tercih yapmaktan kaçınanlar da olmuştur.²⁴

Buradan da Allah’ın elest meclisinde olduğu gibi ya doğrudan doğruya ya da peygamberlerine tabi olmak suretiyle kullarından iki yolla misak (söz) aldığı anlaşılmış bulunmaktadır.²⁵

c- Ahd

Kavram olarak “ahd ü misak” denilince, elest meclisin (ruhlar âlemin)de Allah ile insanlar arasında gerçekleşen sözleşme (mukavele) akla gelmektedir.²⁶ Çünkü ahit kelimesinin özünde hem yemin hem de kesin olarak söz verme anlamı bulunmaktadır. Yemin, ahdin dinî ve kutsî yönünü,

²¹ et-Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Te’vîli’l-Kur’an*, XI, 672; el-Cevziyye, *Zadü’l-Mesîr*, VII, 301; İbn Abdurrahman, *Tefsîru Tıbyan*, IV, 168-169.

²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vîl*, IV, 62; el-Beydavî, Nasuriddin ibn Saîd Abdullah ibn Omar, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, (Mecmuatün mine’t-Tefasir ile birlikte), Dâru’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz), VI, 175; Tantavî, Cevherî, *el-Cevâhir fi Tefsiri’l-Kur’an*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî’l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1953, XXIV, 97.

²³ İbn Kesîr, Ebu’l- Fidâ İsmâil, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, İhyau’l-Kütübî’l-Arabî, (Tarihsiz-Yersiz), IV, 305-306; el-Firûzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Yakup, *Tenvîrü’l Mikbas min Tefsiri İbni Abbas*, (Mecmuatün mine’t-Tefasir ile birlikte), Dâru’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), VI, 175.

²⁴ er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXIX, 216-217; en-Neseî, Hafizüddîn Abdullah b. Ahmed, *Medariku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl*, (Mecmuatün mine’t-Tefasir ile birlikte), Dâru’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), 6/175; el-Hâzîn, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî, *Lübâbü’t-Te’vîl fi Meânit-Tenzil*, (Mecmuatün mine’t-Tefasir ile birlikte), Dâru’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), VI, 175.

²⁵ er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 107. Bkz. peygamberler yolu ile misak alma: İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, *Mevsuatü’s-Sünneh*, V, 135; et-Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Te’vîli’l-Kur’an*, III, 544, IV, 499, 650; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü’l Vecîz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, I, 172, 551; Küçük, Abdurrahman, “Ahid” (Dinler Tarihi Yönünden), TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, 533.

²⁶ el-Buhârî, Abdulazîz, *Keşfu’l-Esrâr (Şerh-ı Pezdevi)*, İstanbul, 1308, IV, 238.

söz verme de ahlaki yönünü teşkil etmektedir.²⁷ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de cins isim²⁸ olarak yer aldığı için çeşitli ahitleri de kapsamaktadır (A. İmran: 3/187; A'raf: 7/172; Ahzab: 33/7). Biz bunlardan sadece Allah'ın rabliğini ve varlıklar üzerindeki otoritesini ele alan ayetler üzerinde durmak istiyoruz.

Birinci ayet:

“Onlar ki, Allah’a vermiş oldukları ahdi (sözü), kesin bir misak haline getirdikten sonra bozarlar. Allah’ın sürdürülmesini emretmiş olduğu (akrabalık) ilişkilerini keserler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar. İşte onlar hüsrana uğrayanlardır.” (Bakara: 2/27)

Müfessirler, bu ayette yer alan ahd kavramının elest meclisinde yapılan ikrara hamledilebileceği hususunda beyanda bulunmuşlardır.²⁹ Bunu, ilk yaratılıştta “ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz” anlayışına uygun olarak genel fitrat kanunu çerçevesinde hem fitraten hem de aklen, Allah ile ezelde yapılan kulluk misakı zaten ortaya koymaktadır. Bu hâl, karşılıklı olarak bir taraftan Allah'ın kitaplar indirip peygamberler göndermesi ile diğer taraftan da iman ve ikrarla teyit edilmiş bulunmaktadır.³⁰

İkinci ayet:

Allah’a verdiğiniz ahdi (sözü) tutunuz. (En'am: 6/152)

Bu ayetteki ahdin gerek Allah ile insanlar arasında ve gerekse insanların kendi aralarındaki ahitleşmeleri olsun, hepsini içeren genel bir yapıya sahip olduğu söylenmiştir.³¹ Yani buradaki “Allah'ın ahdi” ile bir insanın rabbine verdiği söz veya Allah adına başka insanlarla vardığı anlaşma, ya da bir insanın dünyaya geldiğinde Rabbi ve diğer insanlar ile otomatikman vardığı anlaşma³² kastedilmektedir denilmiştir. Belki de bu tür yorumlara yönelmede etkin olan

²⁷ Küçük, “*Ahid*” (Dinler Tarihi Yönünden), I, 533.

²⁸ İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, III, 309; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, IX, 202.

²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I, 44; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I, 113; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 147; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, I, 171; el-Cevziyye, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 44; el-İmâdî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 93; Bursevî, *Tefsîru Ruhû'l-Beyan*, I, 88; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 110-111; Ferruh, *Tefsîru Mevâkıb*, I, 20; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I, 211; el-Merağî, *Tefsîru'l-Merağî*, I, 73; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsîri*, I, 31; Mevdûdi, *Ebu'l A'la, Tefhîmü'l Kur'an*, (Ter: A. Asrar), Bengisu Yay., İstanbul, 1997, I, 73; es-Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 45.

³⁰ Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 245.

³¹ İbn Abdurrahman, *Tefsîru Tıbyan*, II, 42; el-İmâdî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 221; Hicâzî, *et-tefsîru'l-Vâdih (Furkan Tefsîri)*, II, 249; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 547; es-Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 429.

³² Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I, 636.

husus, genel anlamda “Allah’ın ahdi” ifadesinin her türlü ahitleşmeyi kapsamaktadır.

Üçüncü ayet:

“Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk”(A’raf: 7/102).

Daha önceki ayetlerde olduğu gibi burada da söz konusu olan ahit hakkında elest meclisinde yapılan misak,³³ fitrî ve örfî ahit³⁴ veya Allah’ın elest meclisinde insanları üzerinde yarattığı fitrat ahdi³⁵ gibi çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Dördüncü ayet:

“Allah’a verdikleri ahdi (sözü) kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lanet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır” (Ra’d: 13/25).

Burada da Allah’a verilen ahde, ezelde Allah’ın rabliğinin bütün insanlar tarafından kabul edilmesinin yanında³⁶ daha farklı anlamlar da yüklenilmiştir.³⁷

Beşinci ayet:

“Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler” (Mü’min: 23/8).

Ayetteki ‘ahitler’ kelimesi, Yüce Allah ile insanlar veya insanlarla insanlar arasında ya da milletle milletler arasında yapılan antlaşmaları kapsamaktadır.³⁸

Yukarıda zikredilen ayetlerden ve onlar ile ilgili yapılan yorumlardan anlaşılıyor ki insan, Allah’tan başka Rab tanımayacağına dair ahit yapmış, Allah da ondan bu konuda ahit almıştır. Yani ahitleşmişlerdir.

³³ Bkz. et-Taberî, *Câmiu’l Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, VI, 14; er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIV, 188; el-İmâdî, *İrşâdü’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’ani’l-Azîm*, II, 28; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, I, 462.

³⁴ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, IX, 24; Hicâzî, *et-tefsîru’l-Vâdîh (Furkan Tefsîri)*, II, 321.

³⁵ el-Merağî, *Tefsîru’l-Merağî*, IX, 20.

³⁶ el-Cevziyye, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 239; Ferruh, *Tefsîru Mevâkıb*, II, 288; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, XIII, 146.

³⁷ Hicâzî, *et-Tefsîru’l-Vâdîh (Furkan Tefsîri)*, III, 243.

³⁸ Mevdûdi, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, III, 404; İbn Abdurrahman, *Tefsîru Tıbyan*, III, 106; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 509; Vehbi, *Büyük Kur’an Tefsîri (Hulasatü’l-Beyan fî Tefsîri’l-Kur’an)*, IX, 3601.

d- Emanet

Kur'an-ı Kerim'de emanet kelimesi ikisi tekil, geri kalanı da çoğul olmak üzere altı yerde geçmektedir.³⁹ Bunlardan, üzerinde durduğumuz elest sözleşmesi ile doğrudan doğruya ilgisi olan sadece bir ayettir. Diğerleri farklı hususlardaki emanetlere değinmektedir (Bakara: 2/283; Ahzab: 33/72). Konu ile ilgisi olan ayet ise şöyledir:

“Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler. (Sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o, çok zalim ve çok cahildir” (Ahzab: 33/72).

Bu ayette yer alan 'emanet' kelimesine farklı anlamların yanında,⁴⁰ ezelde yapılan ahit ve misak anlamı da yüklenmiştir.⁴¹

e- Fitrat

Kur'an-ı Kerim'de “fatr” ve “fitrat” kavramları ilk yaratılış başta olmak üzere, ondan sonra devam eden bütün yaratılışları kapsamaktadır (Zümer: 39/46; En'am: 6/79; Hud: 11/51; Yusuf: 12/101; İsrâ: 17/51; Taha: 20/72; Enbiya: 21/56; Fâtır: 35/1; Yâsin: 36/22; Şura: 42/11; Zuhuruf: 43/72). Fitrat, fatr ve türevleri ile ifade edilen bu husus, yirmi ayette yer almış⁴² ve bunlardan sadece şu ayet fitrî tezahürlerden bahsetmiştir:

“(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler” (Rum: 30/30).

Yüce Allah, ayette yer alan muhteva itibariyle şöyle bir uyarıda bulunmaktadır: Sen yüzünü doğrult, Allah'ın senin için meşru kıldığı ve seni iletmiş olduğu İbrahim (as)'in gidişatı olan hanif dini üzere devam et. Allah, seni ona iletmiş ve onu senin için kemal derecesine yükseltmiştir. Bununla birlikte, Allah'ın varlıklarını yaratmış olduğu fitrat-ı selimeye sıkı sıkıya tutun. Şüphesiz Allah Teâlâ, varlıkları zâtını bilme, birleme ve kendisinden başka ilah

³⁹-Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'ân*, s. 88-89.

⁴⁰ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, X, 339-341; el-Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali Muhammed b. Habîb, *en-Nuketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, Dâru'l-Kitabî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, IV, 428-429; Arslan, Ali, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefsîr)*, Arslan Yay., İst., (Tarihsiz), XIII, 273-275.

⁴¹ el-Cevziyye, İbn Kayyım, *er-Ruh*, (Tah: Dr. es-Seyyid el-Cemîlî), Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1994, s. 257.

⁴² Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 522-523.

olmadığını ikrar üzere yaratmıştır.⁴³ Bu durum, bir hadis-i kutsîde “*şüphesiz kullarımı muvahhitler olarak yarattım. Sonra şeytanlar, onları dinlerinden saptırdı*”⁴⁴ olarak yer almıştır.

Ayet ve hadislerde ifadesini bulan fitrat kavramına birbirinden uzak anlamlar yüklenilmiş ve bunların doğruluğunu delillendirme hususunda ciddi gayretler sarf edilmek suretiyle farklı yorumlar yapılmıştır.

Fitrat kavramına yüklenen anlamların makul olanı, Hz. Âdem’in neslinden, dünyaya gelmezden önce iman ettiğine dair alınan ikrar ve misaktır.⁴⁵ Bundan dolayı insanda yaratanını tanıma eğilimi, ruh temizliği ve bunun gibi hususlar her fırsatta kendisini göstermekten geri kalmamıştır.

2- İfade Biçimi Olarak İlk Misak

Kur’an-ı Kerim’in Arapça olarak indirilmiş olmakla birlikte sadece Arapların dil zevkine hitap etmemiş, kullandığı dil malzemesi ve üslubuyla herkesi kuşatmıştır. Dolayısıyla hakikî ve mecazî anlatım, her dilde olduğu gibi onda da yerini almıştır. Bundan dolayı hangi ifadenin hakikî, hangisinin mecazî olduğunu anlamak için onun üslûbu ve sevk edildiği mânâyâ delaleti kapsamında bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme yapmak gerekmektedir. Bu da Arapların dili kullanım biçimlerine, şiirlerine ve ilk dönem ifade tarzlarına müracaat etmeyi gerekli kılmıştır. Nitekim mecaz çeşitlerinin çoğu, kelamın sevkinden ya da Kur’an-ı Kerim’in bütünlüğünü esas alan değerlendirmeler yoluyla tespit edilmiştir.⁴⁶

Hakikat ve mecazî belirlemede kullanılmak üzere birtakım kıstaslar konulmuş olmasına rağmen, elest sözleşmesinin tayinde bunların net bir şekilde uygulanamadığı görülmektedir. Zira söz konusu sözleşmeden bahseden ayette, insanların kıyamet gününde Allah’ın varlığından haberleri olmadığı yolunda bir özür ileri sürmemeleri için Allah’ın ezelde onlara, “*elestü bi rabbiküm*” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim) diye sorduğu, onların da “*belâ şehidna*” (Evet Rabbimizsin, şahit olduk) dedikleri bir ana sözleşmenin yapıldığı haber verilmektedir. Durum böyle olmasına rağmen, bunun hakiki

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, III, 432.

⁴⁴ Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim, Mevsuatü’s-Sünneh, (el-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuhâ)*, Dâru’s-Sahnûn ve Çağrı Yay., İstanbul, 1992, III, 2197; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, II, 261, III, 433.

⁴⁵ Bkz. et-Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Te’vîli’l-Kur’an*, X, 1873; er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXV, 120; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’an*, XIV, 18; İbn Abdurrahman, *Tefsîru Tıbyan*, III, 232.

⁴⁶ Bkz. Albayrak, Halis, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul, 1996, s. 125-126.

ya da mecazî olduğu yolunda birbirine ters düşen iki yorum yapılmıştır. Bunun hem hakikat hem de mecaz olması, aklen ve mantiken mümkün görülmemektedir.

Bu durumda, ilgili ayetin hakikî mi yoksa mecazî mi bir anlatıma sahip olup olduğunu anlamak için Kur'an-ı Kerim'in tamamını dikkate alan bir inceleme yapma gerekmektedir.

a- Mecazî Mânâda Anlama

Elest sözleşmesinden bahseden ayetler hakkında tahliller yapılırken sembolik anlatım, mecaz ve temsil gibi bir takım kavramlara yer verilmiştir. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan bu kavramların doğru anlaşılması ve aralarındaki farkın görülebilmesi için kısaca değinmek gerekmektedir. Çünkü söz konusu ana sözleşme hakkında kullanılan mecaz, temsil ve sembolik anlatım gibi kavramlardan nelerin kastedildiğinin anlaşılması, konunun nesnel bir şekilde ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir.

Sözgelişi mecazdan, bir sözün kurulan her hangi bir ilgi sebebiyle asıl mânâsının dışında kullanılması,⁴⁷ bir örnekleme metodu olan temsilî anlatımdan da mânâyâ açıklık ve canlılık kazandırmak maksadı ile aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birinin diğerine benzetilmesi⁴⁸ anlaşılmalıdır. Sembolik anlatım denilince de genel olarak dil ile tecrübe arasında tam bir uyumun bulunmaması akla gelmektedir. Yani dilin sınırlarının, tecrübenin son sınırları demek olmadığının veya dil ile ifadesi imkânsız olan hakikatlerin, bir başka türlü anlatım ve kavratma⁴⁹ yoluna gidildiğinin beyanı anlaşılmalıdır. Bu yönüyle sembolik dil, hem temsilî dilden hem de mecazî dilden ayrıcalık göstermektedir.

⁴⁷ Bolelli, Nusret, *Belağat*, M.Ü.İ.F.V. Yay., 1993, s. 99.

⁴⁸ Bkz. el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Çaribi'l-Kur'ân*, s. 464 - 465.

⁴⁹ Bkz. Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri, 1995, s. 89.

Kullanım yerleri ve durumlarına göre lügavî, aklî, şer'î ve örfî olmak üzere mecazın kısımları varsa da⁵⁰ Kur'an-ı Kerim'de sadece bunlardan aklî ve lügavî mecazın yer aldığı ifade edilmiştir.⁵¹

Bu bağlamda konunun özünü oluşturan “*hani Rabbin âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini alıp, onları kendi kendilerine şahit tutarak, ben sizin Rabbiniz değil miyim demişti*” (Araf: 7/172-173) beyanı ile ilgili olarak da şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

Bu ayette yer alan ahitleşme ve Allah'ın rububiyetine yapılan şahitliğe müfessir Zemahşerî temsil ve tahyîl (canlandırma, kurgulama)⁵² derken, daha sonra onun açtığı bu yolu takip eden Beydâvî, Neseî, Ebû Hayyân el-Endelûsî, Reşid Rıda ve Merağî gibi bazı müfessirler de sadece temsil (istiare-i temsiliye, mecaz)⁵³ demekle yetinmişlerdir. Daha sonra günümüzde bazı yorumcular da burada sembolik bir anlatımın var olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴ Bunun yanında Sülemî, Kurtubî, Şevkanî, Said Havvâ gibi bazı müfessirler de birbirine zıt olan bu görüşler hakkında bir tercih yapmadan eserlerinde yer vermişlerdir.⁵⁵

Bu ayet, mecâzî anlam yükleyenlere göre şu anlama gelmektedir: İnsanlar kendilerine verilen akıl, fikir ve basiret ile etraflarına konulan çeşitli

⁵⁰ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belağat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 130 -131; Kara, Necati, *Kur'ân-Sünnet Bütünlüğü*, İhtar Yay., İstanbul, 1999, s. 66; Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1991, s. 184; Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ın Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Ankara, 1996. s. 170.

⁵¹ Bkz. ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Tah: M. Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır, 1972, II, 254-290; es-Salih, Subhi, *el-Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul, (Tarihsiz), s. 328; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1979, s. 178; Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, s. 174.

⁵² Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, II, 129.

⁵³ Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, II, 129; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, II, 661; en-Neseî, *Medariku't-Tenzîl*, II, 664; Rıda, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menar)*, Mısır, 1928, IX, 387; el-Kâsimî, Muhammed Cemâlüddin, *Mehâsinü't-Te'vîl (Tefsîru'l-Kâsimî)*, Dâru İhyâi'l-Kutûbi'l-Arabiyyeti, (Yersiz), 1958, VII, 2897; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ânın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, (Tarihsiz), III, 412- 4 13; Güler, İlhamî, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1988, s. 127.

⁵⁴ Bkz. Özsoy, Ömer ve Güler, İlhamî, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara, 1996, s. 94; Ece, K. Hüseyin, *Hız Adem*, Denge Yay., İstanbul, 1998, s. 92-93.

⁵⁵ Havvâ, Said, *el-Esas fî't-Tefsîr*, Dâru's-Selam, Mısır, 1989, IV, 2059; et-Tabresî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mu'cemul Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, IV, 358-359; es-Sülemî, İzzüddin Abdulaziz b. Abdusselam, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru İbni Hazm, Beyrut, 1996, I, 551-513; el-Âcîlî, Süleyman b. Omar, *el-Fütühâtü'l-İlahiyye bi Tevdhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-Dekaiki'l-Hufye*, Kahraman Yay., İstanbul, (Tarihsiz), II, 207; es-Şenkaytî, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî, *Edvâu'l-Beyan fî İdahî'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, (Tarihsiz), 2/335-337; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, (Ter: Şaban Karataş ve Ark.), Ekin Yay., İstanbul, 1998, I, 496.

alametlerden Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp, Ona bu konuda şahitlik etmişler ve aynı zamanda bu itirafları kendileri için hidayeti dalaletten ayıran bir ölçü olmuştur. Bu suretle sanki Allah, onları kendi kendilerine şahitlik ettirip, *“Ben sizin Rabbiniz değil miyim demiş; onlar da evet, Sen bizim Rabbinizsin, Senin vahdaniyetini doğrulamak üzere kendi nefsimize şahitlik ettik”*⁵⁶ demiş olmaktadır.

b- Hakikî Mânâda Anlama

Hakikat, kelimenin esas mânâsında kullanılmasıdır.⁵⁷ Kullanım, durum ve biçimlerine göre lügavî, şer'î ve örfî hakikat şeklinde kısımlara ayrılmaktadır.⁵⁸

Bahse konu olan ayete hakikî anlatım çerçevesinden bakan müfessirlerden birçoğu, haber verilen hususların gerçekleşmiş birer hakikat olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹ Böylece Hz. Âdem'in zürriyeti, ezelde kendi

⁵⁶ Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, II, 129; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, IV, 359; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 199; el-Beydavî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, II, 661-662; en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil*, II, 664; Bursevî, *Tefsîru Ruhul-Beyan*, III, 273; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 369; el-Âcîlî, *el-Fütühâtü'l-İlahiyye bi Tevdîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-Dekaiki'l-Hufye*, II, 207-208; el-Merağî, *Tefsîru'l-Merağî*, IX, 103; Rîdâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrû'l-Menar)*, IX, 387; Tantavî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'an*, IV, 243-244; eş-Şenkaytî, *Edvâu'l-Beyan fî İdahil-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, II, 335.

⁵⁷ Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, s.184; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belağat)*, s. 127; Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*, s. 170; Kara, *Kur'ân-Sünnet Bütünlüğü*, s. 65; el-Ammârî, Ali Muhammed Hasan, *Esrâru'l-Beyân, Dâru'l-Kavmiyeti'l-Arabiyyeti li't-Tibâah*, Mısır, 1966, s. 116.

⁵⁸ Bkz. Kara, *Kur'ân-Sünnet Bütünlüğü*, s. 65-66; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belağat)*, s. 128; el-Ammârî, *Esrâru'l-Beyân*, s. 116-117.

⁵⁹ Bkz. et-Tusterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim (Tefsîru't-Tusteri)*, (Tash: Seyyid Muhammed Bedreddin el-Halebî), Saadet Matbaası, Mısır, 1908, s. 61; İbn Abbas, *Tefsîru İbni Abbas (el-Müsemma Sahifetü Ali b. Talha an İbni Abbas fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyyeh, Beyrut, 1991, I, 240; İbn Abbas, *Tenvîru'l Mikbas min Tefsîri İbni Abbas*, (Mecmûatün mine't-Tefâsîr ile birlikte), Dâru't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), II, 661; Basrî, Hasan, *Tefsîru'l-Hasan Basrî*, (Cem., Tah., Diraseh: Muhammed Abdurrahim), Dâru'l-Hadîs, Kahire, (Tarihsiz), I, 391-392; İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, (Tah:Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nezar Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997, V, 1612-1613; el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz), III, 35; es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm (Tefsîru's-Semerkindî)*, (Tah. ve Ta'lik: Ali Muhammed Muavvid ve Ark.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyyeh, Beyrut, 1993, I, 579-580; İbn Hemmâm, Ebû Bekr Abdurrezzak, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Aziz*, Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1991, I, 227; el-Beğavî, Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud, *Meâliimu't-Tenzil (Tefsîru'l-Beğavî)*, Dâru't-Tibeh, Riyad, 1993, III, 297-298; İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, (Tah:Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1987, III, 799-800; et-Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, 1981, VIII, 322; s. 14-15; Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akâidi*, (Ter: Şerafettin Gölçük), Kayhan Yay., İstanbul, 1994, s. 904.

nefislerine ve Allah'ın rububiyetine dair itiraz edemeyecekleri bir şekilde şahadette bulunmuş olmaktadır. Yapılan bu şahitliğin "hâl dili" ile gerçekleşmiş olduğunda ısrar etmeye gerek olmadığını ve Allah diledikten sonra gerçekleşmesini engelleyecek her hangi bir hususun da söz konusu olamayacağını ifade etmişlerdir.⁶⁰

Bu şahitlik sahnesinde vuku bulan zürriyetlerin âdemoğullarının sırtlarından nasıl alındığı, onların kendilerine nasıl şahit tutulduğu ve yine onların nasıl "kâlû belâ" (evet biz buna şahidiz) dedikleri gibi sorulara gelince, bunlara şöyle cevap verilmiştir: Yüce Allah'ın fiillerinin işleyiş biçimleri, kendi zâtı gibi gaybî konular kapsamına girdiğinden dolayı bilinemezler. İnsanın kavrayış gücü Yüce Allah'ın zâtını idrak edemediği müddetçe, onun fiillerinin nasıl cereyan ettiğine de akıl erdiremeyecektir. Zira bir şeyin nasıl olduğunu düşünmek, onun ne olduğunu düşünmenin ayrıntılı bir uzantısı olmaktadır. Yüce Allah'a izafe edilen bütün fiillerin nasıl olduğunu düşünmeye çalışmadan, onların birer realite olduğunu kabul etmek en çıkar yol olsa gerektir.⁶¹ Aksi takdirde bütün bunların nasıl olup bittiğini anlamak için yaratılan varlıkların işleri baz alınırca, yanıltıcı sonuçlara ulaşmak kaçınılmaz olacaktır. Çünkü Yüce Allah'ın mahiyeti, diğer varlıklardan tamamen farklılık arz etmektedir. (Şura: 42/11)

Görüldüğü gibi elest sözleşmesinin "hâl dili" ile yapılmış olduğu hususundaki ısrarların özünde, yukarıda sözü edilen hususlar yer almaktadır. Hâlbuki "elestü bi Rabbiküm" ayetinde yer alan mânâya bakıldığında, bu sözleşmenin sözlü olarak gerçekleşmesine engel teşkil edecek her hangi bir karinenin (hususun) olmadığı görülecektir.

3- Yapılış Gereçesi Yönünden İlk Misak

İlk misak üzere dünyaya gelen her çocuk, hayata her türlü günah kirinden uzak bir şekilde başlamaktadır. Dolayısıyla teklif çağına gelmeden önce ölenlerin de bu ikrar üzere ölmüş oldukları için⁶² her hangi bir cezaya

⁶⁰ Bkz. Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, III, 1394.

⁶¹ Bkz. Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, III, 1391.

⁶² et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Te'vil'l-Kur'an*, VI, 111-112; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 475; es-Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celeleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sur*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1983, III, 602.

uğratılmadan cennete girecekleri⁶³ ifade edilmiştir. Teklif şartlarına haiz olamayanlar da bunlara dâhil edilmiştir. Bu esnada şunu da belirtmek gerekir ki, akıl ve balığ olan kimseler ilk misakta ikrarda bulunmalarına rağmen, teklif âleminde bunun devamı olan diğer adımları atmadıkları müddetçe onlara bunun bir yararı olmayacaktır. Çünkü Allah'ı Rab olarak tanımanın gereklerini ve peygamberlerin getirdiklerini hayatlarına tatbik etmeleri gerekmektedir. İlk misakın alınma gerekçesinden birisi de “bizim bu misaktan haberimiz yoktu veya Allah'ın Rabbimiz olduğundan ve ona imandan habersizdik” şeklinde mazeret beyan etmemeye yöneliktir.⁶⁴

Hülâsa bu misakın gayesi, şuursuzca inkârcı ataların yolundan gitmekten sakındırmak ve sapıklığı, beyinsizliği, doğru olandan gaflet içinde uzaklaşmayı, delilleri tercih etmekten uzak durmayı, seçim ve düşüncede akli kullanmamayı geçerli kılan hiçbir hafifletici nedenin bulunmadığını vurgulayıp öğüdü ve telkini devamlı tutmaktır.⁶⁵

II- İLK MÎSAKIN (KÂLÛ BELÂ'NİN) EZEL VE TEKLİF ÂLEMİ BOYUTU

Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra, ona esmayı öğreterek (Bakara: 2/31) ruhanî varlıklara karşı imtiyazlı kılmış ve müteselsilen ondan almış olduğu zürriyetlerden de ikrar içeren bir söz almıştır.

Bu ikrar, Allah'ın rububiyetinin kabul edilmesinin yanında, zürriyâtın kendi varlık alanları ile ilgili itiraflarının da açıkça bir beyanı olmuştur. Bunun henüz “zürriyetler, fizikî açıdan insan şeklini almadan”⁶⁶ ruh hâlinde iken,⁶⁷

⁶³ Bkz. Arslan, Ali, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsiri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, Arslan Yay., İst., (Tarihsiz), VI, 266; Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İzmir, 1987, V, 227; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 201, XIV, 18; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil fi Meânit-Tenzîl*, II, 665; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, IV, 358-359.

⁶⁴ Bkz. Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsiri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 266.

⁶⁵ Bkz. Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, I, 497; el-Vâhidî en-Neysâbü'rî, el-Beğavî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vasîf fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, (Tah. ve Ta'lik: Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ark.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, II, 426; el-Kammî en-Neysâbü'rî, Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin, *Tefsîru Ğaribi'l-Kur'ân ve Reġaibi'l-Furkan*, (Dabt: Zekeriyya Umeyrât), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, III, 345.

⁶⁶ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevdeh, *Sünenü't-Tirmizî (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütü-bü's-Sittetü ve Şuruhuha-)*, Dâru Sahnûn ve Çaġrı Yay., İstanbul, 1992, V, 267; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, VI, 110 -112, 114, 116; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 580; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 199; el-Cevziyye, *er-Ruh*, s. 247-248; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, III, 607.

⁶⁷ İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh*, V, 135; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, VI, 116; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 580; el-Cevziyye, *er-Ruh*, s. 247; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, III, 599; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 371.

marifet melekesi ile donatılıp akıl⁶⁸ ve konuşma kudreti⁶⁹ gibi çeşitli özellikler⁷⁰ kazandırıldıktan sonra yapıldığı haber verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Allah ile insan arasında elest meclisinde başlayıp, teklif âleminden geçerek ahiret âlemine doğruya uzanan bu ilişkiyi çeşitli ayetlerde açıkça ortaya koymuştur (Bkz. Bakara: 2/30-38; A'raf: 7/12-25; Hicr: 15/28-39, 40-42; Sâd: 38/71, 73-85). Bu ayetlerde haber verilen olaylara dikkatlice bakılırsa, bunların teklif âlemine gelmeden önce gerçekleşmiş olduğu görülecektir. Burada İblis'in, sadece Hz. Âdem'e düşman olmakla kalmayıp onun nesline de düşman olduğunu, Allah'tan kıyamete kadar onları azdırabilmek için mühlet istemesini ve nasıl kandırmaya çalışacağını açıkça ifade etmesiyle ortaya koymaktadır (Hicr: 15/33-39; Sâd: 38/75-82). Hâlbuki elest sözleşmesinde bütün zürriyet, istisnasız olarak Allah'ın rububiyetini kabul etmişti (Araf:7/172-173). Daha henüz bu âlemden ayrılmadan, şeytanın onları saptıracağını söylemesi ve buna mukabil olarak Allah'ın da sana uyanlarla birlikte seni de cehenneme atacağım buyurması (Sâd: 38/85), bu sözleşme için bir uygulama alanının olacağını ve burada geçecek olan mücadelenin de dünya var oldukça vuku bulacağını ortaya koymaktadır. İşte bundan dolayı daha henüz insan yaratılmazdan önce, yeryüzü ve içindekiler yaratılıp hazırlanmıştı. Fakat Allah, Hz. Âdem ve eşine verdiği değerden dolayı onları dünya hayatından önce bir müddet cennet hayatına tabi tutmuş, daha sonra da emre itaatsizlikleri sebebi ile *"hepiniz yeryüzüne inin, benim hidayetime tabi olanlara korku yoktur"* (Bakara: 2/38; Hicr: 15/40) buyurarak dünyaya göndermiştir.

İşte böylece *"hepiniz cennetten çıkın"* (Bakara: 2/36, 38; A'raf: 7/24) emri doğrultusunda Hz. Âdem, eşi, onlarla birlikte kıyamete kadar gelecek olan zürriyeti ve şeytan da yeryüzüne indirilmiş oldu.

⁶⁸ İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I, 580; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, IV, 358; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 200; el-Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, el-Medinetü'l-Münevvere, 1995, II, 260.

⁶⁹ İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh*, I, 272, V, 135; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, VI, 110, 113-115; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 1615; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 580; el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, II, 425; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, IV, 358; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 261, 263; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 600-601; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 370, 372.

⁷⁰ el-Cevziyye, *er-Ruh*, s. 250; el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, II, 260.

A- İlk Misakın Ruhlar Âlemi Boyutu

Elest meclisinde, Allah ile insan arasında kulluğu içeren bir ahit yapılmış ve bu sözleşme metninde “elestü bi Rabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim) şeklinde yer alan olumsuz bir soruya, “belâ” lafzıyla başlayan bir cevap verilmiştir. Bu soru ile Allah, Hz. Âdem’in zürriyeti tarafından rabliğinin onaylanmasını istemiş, buna cevaben onlar da “kâlû belâ” diyerek Allah’ın rabliğini kayıtsız ve şartsız kabul ettiklerini itiraf etmişlerdir. Allah ile zürriyyât arasında cereyan eden bu olay, ahitleşmenin derûni ezel boyutunu oluşturmuştur.

Bu boyutta Hz. Âdem’in sırtından kıyamete kadar gelecek olan zürriyetler alınıp,⁷¹ ruh,⁷² akıl⁷³ ve konuşma yeteneği⁷⁴ verilmek suretiyle ilahî hitaba muhatap hâle getirilmiştir. Akabinde bunun ne zaman ve nerede yapıldığı hususu akla gelmektedir.

1- İlk Misakın Yapılış Zamanı ve Yeri

İlk misaktan bahseden ayetlerde, yapılış şekli net bir biçimde belirtilmediği gibi zamanı ve yeri hakkında açık bir kayıt yer almamaktadır. Ancak konu ile ilgili rivayetler ve bunları ele alan eserlerde, söz konusu ahitleşmenin zamanı ve yeri hakkında bir takım kayıtlara rastlanmakta ise de aralarında ne zaman ve nerede vuku bulduğuna dair bir ittifak bulunmamaktadır.

⁷¹ es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 607; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 110-112, 114, 116; es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 580; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 199; Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 259; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 263; et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, V, 267.

⁷² es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 599; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 116; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 580; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 371-372; Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 260.

⁷³ İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 474; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, VII, 200.

⁷⁴ İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh*, I, 272, V, 135; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 110, 113, 115; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 261; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 600-601.

a- İlk Misakın Yapılış Zamanı ile İlgili Görüşler

Allah ile Hz. Âdem'in zürriyeti arasında vuku bulan elest sözleşmesinin ezelde,⁷⁵ baba sulbünde⁷⁶ veya ayrıldığı sırada,⁷⁷ ana rahminde⁷⁸ ya da ergenlik çağında⁷⁹ yapıldığına dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Kaynaklarda, ezel yaklaşımının dışında kalan şıkların dayanağı hakkında herhangi bir rivayete yer verilmemiş ve sadece yapılan yorumlar olarak kalmıştır.

b- İlk Misakın Yapılış Yeri ile İlgili Görüşler

Allah, Hz. Âdem⁸⁰ ve sırtından alınan zürriyeti ile bir misak yapmıştır.⁸¹ Bu misakın Hz. Âdem cennette iken,⁸² cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmezden önce gökyüzünde,⁸³ cennetten çıkarılıp yeryüzüne

⁷⁵ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 112-113; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 602-604; Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam İdealler Gerçekler*, (Ter: Ahmet Özel), Akabe Yay. Tic. ve San. A.Ş. İstanbul, 1985, s. 46; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, s. 154; Yavuz, "Bezm-i Elest", VII, 107.

⁷⁶ el-İmâdî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 315; Bursevî, *Tefsîru Ruhû'l-Beyan*, III, 273.

⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 171; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fi Tefsîri'l-Kur'ân*, IV, 359; el-İmâdî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 310; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, IX, 100; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, II, 836; Yavuz, "Bezm-i Elest", VII, 107.

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 173; et-Tabresî, *Mu'cemul Beyan fi Tefsîri'l-Kur'ân*, IV, 359; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vil (Tefsîru'l-Kâsimî)*, VII, 2897; Yavuz, "Bezm-i Elest", VII, 107.

⁷⁹ İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 475; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, II, 129; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (el-Bahrü'l-Muhît)*, IV, 421; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vil (Tefsîru'l-Kâsimî)*, VII, 2897; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 173; Yavuz, "Bezm-i Elest", VII, 107.

⁸⁰ et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 111; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 598, 600.

⁸¹ et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 111; el-Kinnûcî, Ebu't-Tayyib Sıddık b. Hasen b. Ali el-Huseyn, *Fethu'l-Beyan fi Mekâsidi'l-Kur'ân*, (Tah: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), el-Mektebetü'l-Asrî, Beyrut, 1992, V, 70, 73.

⁸² el-Maverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, II, 227; Müslim, *Sahihu Müslim*, III, 2016; İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh*, III, 229.

⁸³ es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 599; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, VI, 115; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil (Tefsîru'l-Beğavî)*, III, 299; el-Maverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, II, 277.

indirildiğinde A'raf yakınında Nu'man⁸⁴ veya Hindistan'da Dehna denilen yerde⁸⁵ yapılmış olduğu ileri sürülmüştür.

Bu sözleşmenin rivayetlerde belirtildiği gibi bu yerlerde ayrı ayrı yapılmış olması mümkün değildir. Ancak bunlardan bir tanesini tercih etmek, diğerlerinin vermiş bulunduğu ana mesajı inkâr etme, yani ana sözleşmenin yapılmadığını iddia etme anlamına gelmez. Buradan hareketle ahitleşmenin yapıldığı yer hakkında yukarıda belirtilen görüşlerin ilki hariç olmak üzere, diğerleri "İlk Misakın (kâlû belânın) Ezel ve Teklif Âlemi Boyutu" başlığı altında ele alınan ayetlere mutabik düşmediği ve bunun ruhanî varlıkların hazır bulunduğu bir ortamda gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sözleşmenin, Hz. Âdem'in eşiyle birlikte cennet hayatı yaşadığı bir sırada (Bakara: 2/35; A'raf: 7/19) yapılmış olduğunu söylemek mümkündür. Zira bir rivayette Hz. Âdem'in eşinden de elest meclisinde söz alındığı belirtilmektedir.⁸⁶ Daha sonra orada verilen emre uygun yaşamadıkları için "bazınız bazınıza düşman olarak, (Bakara: 2/36; A'raf: 7/24) hep birlikte cennetten inin" (Bakara: 2/38) buyrularak dünyaya gönderilmişlerdir. Burada kullanılan çoğul yapıdan, şeytanın secde etmekten kaçınması ve bundan dolayı huzur-i ilahîden ve makamından kovulması dikkate alınırsa, o zaman yeryüzüne indirilenler Hz. Âdem, eşi ve onlarda mündemiç olan zürriyetleri olmaktadır. Bu bağlamda bunun insan fitratındaki yansımalarına da bakmak gerekmektedir.

2- İlk Misakta Yapılan Şahitlik ve Fıtrat ile İlişkisi

İlk misaktan bahseden ayette, "Allah onları kendi kendilerine şahit tuttu" ifadesinin hemen akabinde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" şeklinde bir soru cümlesinin gelmesi, buna cevaben Hz. Âdem'in zürriyetin de "evet Rabbinizsiniz ve buna şahit olduk" (A'raf: 7/172) demeleri, burada yapılan

⁸⁴ İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh*, I, 272; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, VI, 110-111; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 474; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl (Tefsîru'l-Beğavî)*, III, 298-299; es-Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'an*, I, 512; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânit-Tenzîl*, II, 662; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 261; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 599, 601; Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsîri (Hulasatü'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'an)*, V, 1800; Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 260.

⁸⁵ et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, VI, 110-111; el-Maverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, II, 278; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, II, 474; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl (Tefsîru'l-Beğavî)*, III, 299; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânit-Tenzîl*, II, 662; el-Kinnûcî, *Fethu'l-Beyan fî Mekâsîdî'l-Kur'an*, V, 71; Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsîri (Hulasatü'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'an)*, V, 1800; Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 259; Yavuz, "Bezm-i Elest", VI, 107.

⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 1614; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sur*, III, 601.

şahitliğin boyutlarını ortaya koyması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü burada Allah'ın rububiyeti karşısında kendi konumunu anlayan zürriyetin, aynen meleklerin Hz. Âdem'in kendilerinden üstün bir değere sahip olduğunu anladıklarında, onun karşısında saygı ile eğildikleri gibi tazim ifade eden ikrar ve şahitlik taahhüdünü arz etmiş oldukları haber verilmektedir.

Hatta bu ikrarın ve yapılan şahitliğin, teklif (dünya) âleminde uygulamasının yapılacağı da ilgili ayetlerin zımında (Mülk: 67/2; Ankebut: 29/2-3) yer almaktadır. Burada Hz. Âdem'in zürriyetinin nefis ve şeytan gibi engelleyici unsurlardan tamamen tecrit edilmiş bir ortamda kayıtsız ve şartsız bir şekilde itiraf ve şehadette bulunmaları, teklif âlemine bu ikrar ve fitrat üzere müslüman olarak gelmelerine sebep olmuştur.

a- İlk Misakta Yapılan Şahitlik ve Anlamı

İlk misaktan bahseden ayette yer alan “*evet (buna) şahit olduk*” (A'raf: 7/172) şeklindeki beyanda, itiraf ve ikrara yönelik olan bir çeşit şahitlikten bahsedilmektedir. Burada yapılan şahitliğin bir ayağı, Allah'ın âdemoğullarına kendilerini tanıtmaları sebebiyle onların yaratılan birer varlık olduklarını itirafa; diğer bir ayağı da her şeyin yaratıcısı ve tedbir edicisi olarak Allah'ın rububiyetini ikrara yönelik olmaktadır. Hâliyle bu da kulluğun temelini oluşturmakta ve neticesi itibariyle ceza veya mükâfatı celp etmektedir.

Bu bağlamda yapılan şahitliklerin bazen söz, bazen de hâl ile yapıldığını ifade etmek gerekir.⁸⁷ Söz ile olan şehadete, “*kendi aleyhimize şahitlik ederiz derler*” (En'am: 6/130) ayeti, hâl ile olana da “*müşrikler, küfürlerine kendileri şahit olup dururken, Allah'ın mescitlerini imar etme salahiyetleri yoktur*” (Tevbe: 9/17) ayeti birer örnektir. Elest meclisinde âdemoğullarının yaptıkları şahitlik ise, ayetin orijinal metninden de anlaşılacağı üzere, dil ile yapılan bir ikrar ve bu ikrar hâli üzere yaratılmadır.⁸⁸

Yapılan bu şahitlik, daha sonra teklif âleminde biz şirk koşanların arkasından gelen nesillerdik diyerek her hangi bir mazeretin arkasına sığınamayacağını da açıkça ortaya koymuş olmaktadır.

⁸⁷ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 264.

⁸⁸ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 264; Arslan, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, VI, 260.

b- İlk Misakta Yapılan Şahitliğin Fitrat ile İlişkisi

Allah, ilahî nefhadan da bir paye vererek yaratmış olduğu Hz. Âdem (Secde: 32/9; Hicr: 15/29; Sâd: 38/72) ve onun zürriyetine imanı emredip küfrü yasaklayarak, rububiyeti konusunda şهادette bulunsunlar diye bir ikrar almıştı. İşte bu ikrar, onlar için birer iman olmuş ve bu iman üzere doğmalarına sebep olmuştur. Daha sonra bu imanın (aslî fitratın) muhafaza edilememesi ve bozulması, küfre sapmaya yol açmıştır.⁸⁹ Bu nedenle İslam âlimleri, Allah ile insan arasında hakikî bir mukavele olan misak üzere fitratın şekillendiği kanaatine kail olmuşlardır. Buna göre insanın fitratı (ve doğal olarak dini), Yaratana yaratılan ilişkisi 'kâlû belâda' kurulmuş olmaktadır.⁹⁰ Bu da "(Resûlüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, ona çevir; Allah'ın yaratışında değişme yoktur" (Rum: 30/30) şeklinde açıkça beyan edilmiştir.

Burada Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fitrattan maksat, elest meclisindeki ahitleşme üzerine insanın vicdanın derinliklerine Allah'ı tanıma duygusunun konulmasıdır. Onun içindir ki, başları son derece sıkıştığında inatçı kâfirler bile derinden derine yaratıcıya sığınma hissi duymaktadır. Kur'an-ı Kerim, bu değişmez gerçeği, "insanlara bir zarar dokunduğunda Rablerine dua ederler" (Rum: 30/33) şeklinde haber vermektedir. Meydana gelen bu durumu, Peygamber (sav) şöyle beyan etmiştir:

*"Dikkat edin! Şüphesiz ki Rabbim bana şu günümde öğrettiklerinden bilmediklerinizi size öğretmemi emretti. Kullarıma bahşetmiş olduğum (meşru çerçevedeki) her mal, helâldir. Kullarımın hepsini hanif (muvahtit)ler olarak yarattım. Sonra onlara şeytanlar gelerek dinlerinden saptırdı. Benim onlara helâl kıldıklarımı haram ettiler. Kendisine bir yetki verilmemişken, onlara bana şirk koşmalarını ve benim yaratışı (fitratı)mı değiştirmelerini emrettiler."*⁹¹

Böylece bu âlemde, daha önce verilmiş olan sözden niçin vazgeçilmiş olduğuna dair cevap da kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır. Fakat burada bununla yetinmeyerek, lehte ve aleyhte rol oynayan hususların teklif âlemindeki iz düşümüne de bakmak gerekir.

⁸⁹ Bkz. Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, Şamil Yay., İstanbul, (Tarihsiz), s. 14-15.

⁹⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut, Yay., İstanbul, 1998, s. 50, 72; et-Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, XV, 183; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, IX, 157, XXI, 85.

⁹¹ Müslim, *Sahihi Müslim*, III, 2197; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, V, 250; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, III, 432; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menheci*, IX, 157; Havvâ, *el-Esas fi't-Tefsîr*, IV, 2060.

B- İlk Misakın Teklif Âlemi (Dünya) Boyutu

Allah'ın, gereğini yerine getirme hususunda her hangi bir mazerete sığınmadan elest meclisinde zürriyetlerden ikrar alması, kendisine mahsus şartlar altında bir başka âlemde açıkça bunun devam edeceğinin ilanı olmaktadır. Bu minval üzere her insan, sözünde ne derece sadık olduğu hususunda teklif âleminde teste tabi kılınmıştır. Bu esnada, daha önce vermiş olduğu sözü hatırlamaması da geçerli bir mazeret sayılmamıştır. Vermiş olduğu ikrar üzere doğru ve yanlış ayırt edebilecek bir donanımla yeni bir hayata başlamıştır.⁹² Yüce Allah, bu süreçte sınanacağını (Ankebut: 29/2; Zümer: 39/49; Mülk: 67/2) ve başıboş bırakılmayacağını (Kıyamet: 75/36), hatta kâinatta her şeyin bir amaç için yaratılmış olduğunu (Enbiya: 21/16) ona rahmeti gereği haber vermiştir.

Gerçi Allah, kalplerin gerçek durumunu sınamadan önce de bilir. Fakat bir sınavdan geçirmesi, insanlar tarafından bilinemeyen durumların gözler önüne serilmesi⁹³ bakımından önem arz etmektedir. Bunun için Allah, insanı kaybetmeye olduğu kadar, kazanmaya da uygun olarak yaratmıştır. İmtihanın adil olmasının sırrı da burada yatmaktadır. Durum, bu minval üzere olmasına rağmen, Yüce Allah insanlardan sadece söz almakla yetinmemiş; “uyarıcı olarak her millete peygamber” (Nahl:16/36; Rad:13/7; İbrahim:14/4; Furkan: 35/24) ve kitaplar göndererek (Bakara: 2/213), kıyamet günü biz imana çağrılmadık (Nisa: 4/165) ve bu misaktan da haberimiz yoktu diye her hangi bir itirazın vuku bulmaması için⁹⁴ fitrat ahdinin gereğinin yapılmasını istemiştir. Yani verilen sözün tutup yerine getirilmesi için resüller gönderilmiştir.⁹⁵

Böylece “*Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşâğılığa ve rüsvaylığa düşmeden ayetlerine uysaydık*” (Taha: 20/134) gibi bahaneler de ortadan kalmamış olmaktadır. Ancak hayatı boyunca hiçbir peygamber çağrısı duymayanların durumuna gelince, bu hususta farklı görüşler

⁹² Bkz. Güngör, Mevlüt, *Kur’ân Araştırmaları-2*, Kur’ân Kitaplığı, İstanbul, 1996, s. 196-197.

⁹³ Bkz. Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, V, 2720; Mevdûdi, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, IV, 301.

⁹⁴ Bkz. İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, *Mevsuatü’s-Sünneh*, V, 135; er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtîhu’l-Ğayb)*, XI, 179; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’an*, VI, 72-73; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 30; Mutahhâri, Murtaza, *Fitrat Üzerine*, (Ter: Ömer Çiçek), Bengisu Yay., İstanbul, 1992, s. 138.

⁹⁵ Bkz. Mutahhari, *Fitrat Üzerine*, s. 139; Düzgün, Ş. Ali, *Din Birey ve Toplum*, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 46.

serdedilmiştir. Bazı İslam âlimleri “*biz bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz*” (İsra: 17/15) ayetini delil göstererek, söz konusu kişilerin bu sorumluluktan kurtulmuş olacaklarını söylemiştir.⁹⁶ Buna karşılık olarak imam-ı Maturidî gibi âlimler de “*göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’ın varlığında şüphe mi vardır*” (İbrahim: 14/10) ayetine istinaden akılları ile Allah’ın varlığını ve birliğini anlamakla mükellef olduklarını savunmuşlardır. Bunu da fitrat-ı selimenin bir gereği ve gözler önünde duran binlerce eşsiz eserin, yaratıcısına çağırın birer davetçi durumunda olduğuna bağlamışlardır.⁹⁷

1- İlk Misaka Sadakate Sevk Eden Etkenler

Bu âlemde ilk misaka sadakate sevk eden etkenlerin başında fitrî temayüller, vahye iman, akîl ve ilmî verilerin ortaya koyduğu sonuçlara yönelme yer almaktadır. Bu hususlar, tarihi süreç içinde insana varlıklar âlemindeki konumunu hatırlatmada ve davranışlarını düzenlemede büyük bir katkı sunmuştur.

İnsanda bulunan inanma duygusu, bir takım pozitivist düşünürlerin iddia ettikleri gibi korku, acizlik veya duyulan hayranlığın bir eseri olarak sonradan hâsil olan şeyler değildir. Eğer böyle olsaydı, bu tür kaygı ve hayranlıklar son bulunca ortadan kalkması gerekecekti. Hâlbuki insan, kâinatın bilinmeyen sınırlarını keşfettikçe yaratıcıya karşı hayranlığı ve ona karşı olan gaybî imanı da bir o kadar artmaktadır. Bu da insanın hayata dinî duygularla başlamasından, yani fitrat üzere doğmasından kaynaklanmaktadır.

Saplantı ve ön yargıya düşmemiş bir fitrata, inancı belirleme hakkı tanınırsa, Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi her insan, semâvî dinlerin etkisi olmadan da elest meclisinde benliğine yerleştirilmiş bulunan şifrenin açılımı yoluyla yaratıcısına yönelebilecek durumdadır. Bu da ayetlerde belirtildiği gibi “*hanif olarak yaratılan fitrat üzere olma*” (Rum: 30/30) ve kötülüklerden arınan bir nefse sahip olma (Şems: 91/9) ile mümkün olmaktadır.

⁹⁶ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, III, 195; el-Beydavî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te’vîl*, IV, 26; Hâzin, *Lübâbü't-Te’vîl fî Meânî-t-Tenzîl*, IV, 26; ez-Zebidî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, (Ter: Kamil Miras), DİB. Yay., Ankara, 1981, IV, 539-542; Neseî, Ömer, *İslam İnançının Temelleri Akaid*, (Haz: M. Seyyid Ahsen), Bayrak Yay., İstanbul, 1995, s. 47; İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IX, 170.

⁹⁷ Bkz. Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, IV, 1858; el-Merağî, *Tefsîru'l-Merağî*, IX, 104-105; Rıda, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menar)*, IX, 288; Neseî, *İslam İnançının Temelleri Akaid*, s. 48- 49; Aydın, Ali Arslan, *İslam İnançları ve Felsefesi*, Çağrı Yay., İstanbul, 1979, s. 192-193.

Böylece bozulmamış bir fitrat ve salim bir akıl, tabiatta vuku bulan her şeyi Allah’a yönelten birer delil olarak değerlendirmekte ve sözüne sadık kalmış olmaktadır.

2- İlk Misaka Sadakatten Alıkoyan Etkenler

İnsan yaratılışı itibariyle ahlakını ve davranışlarını düzeltmeye, doğru olanı yanlış olandan ayırt etmeye veya bunun tersi bir tavır sergileme fitrat ve kabiliyetine haiz kılınmıştır. İnsanın böylesine birbirine ters düşen bu iki yoldan birisini tercih edebilmesi, ubudiyetteki sadakatinin denemesine yöneliktir. Nitekim Kur’an-ı Kerim bunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Şüphesiz biz, insana (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici, ister nankör olsun” (İnsan: 76/3). *Biz insana (hayır ve şer olmak üzere) iki yolu göstermedik mi?* (Beled: 90/10)

Allah, insanı ‘kâlû belâ’ ikrarı üzere müesses olan bir fitrat ile yaratmasına rağmen, bu âlemde akıl ve fikir yeteneği ile takviye etmiş, daha sonra da onu kendi haline bırakmayarak enfüs (gönüllere) ve afâka (görünürlere) koyduğu deliller yoluyla görme, işitme ve sezme gibi özelliklerine seslenmek suretiyle nereden gelip nereye gideceği ve görevinin ne olduğu hususunda hatırlatmalarda bulunmuştur.

Bu mânâda bir kavşak noktasında durmakta olan insan, sahip olduğu bilgi ve maruz kaldığı telkinler doğrultusunda tercihini beğendiği tarafa doğru yapmış ve ona sıkı sıkıya bağlanmıştır. Bunun bariz örneklerini olumsuz çevre şartları ve telkinlerden sıyrılarak aklın ve fitratının sesine kulak veremeyen Hz. İbrahim (En’am: 6/74-79), Hz. Meryem (Tahrim: 66/12) ve Firavunun hanımı (Asiye) (Tahrim: 66/11); tam aksi bir davranış sergileyerek aklını ve iradesini olumsuz telkinlere yöneltmeyle de Nuh (as)’un hanımı (Tahrim: 66/10), oğlu (Hud: 11/42-43) ve Lut (as)’un hanımı (Tahrim: 66/10) oluşturmaktadır.

Yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, insanı ilk misaka sadakatten alıkoyan unsurlar arasında, özü yabancılaşma, fitrat-ı asliyede küllenme, bozulma, nefsanî dürtülere kulak verme, kibirlenme, kendisini Allah’a muhtaç görmeme ve bir takım isteklere yol bulma ya da bazı sebeplerden dolayı kurulu düzeni koruma arzusuyla atalar kültürünün peşinden akıp gitme gibi hususlar yer almaktadır.

SONUÇ

Allah yeryüzünü her yönü ile mükemmel bir hale getirdikten sonra, yaratma planının bir gereği olarak eşref-i mahlukât olarak insanı yaratmış ve yeryüzünde hükümlerini uygulayıp emir ve yasakları adına iş gören bir varlık olmasını murat etmiştir. Ona eşyanın hakikatini öğretip, ruhanî varlıklar tarafından üstünlüğünün kabul edilmesini sağlamış ve dünya hayatına bir hazırlık oluşturması için eşi ile birlikte Cennete yerleştirmiştir. Burada Allah, teselsülen kıyamete kadar gelecek olan bütün zürriyeti Hz. Âdem'in sırtından alıp onlara akıl, konuşma ve ruh vererek birer insan hüviyeti kazandırmış ve önce kendi varlık alanlarını, akabinde de kendi rububiyetini tanıtıp, onları "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" diye ikrara yönelik bir soruya muhatap tutmuştur. Bu soruya cevaben bütün zürriyyât (ruhlar, arketipler), nefis ve şeytan gibi gerçeği itiraftan alıkoyan veya ondan saptıran her türlü olumsuz şartlardan tamamen tecrit edilmiş olmaları hasebi ile bilâ kaydu şart "evet" demişlerdir.

Böylece elest meclisinde Hz. Âdem, eşi ve bütün zürriyeti de dâhil olmak üzere, Allah ile arasında bir ana sözleşme yapılmış olmaktadır. Bu ikrardan sonra kendisinden söz alınan bütün zürriyyât, teklif âlemine gelecekleri zamana kadar beklemek üzere geldikleri yere geri gönderilmiştir.

Elest ikrarı üzere yaratılan her insan, tertemiz bir fitrat ile kendisinden beklenenleri yerine getirmek için bu âleme peyderpey gelmekte ve bu mânâda doğan her çocuk, bu ikrar üzere müslüman olarak doğmaktadır. Daha sonra içinde bulunduğu çevre şartları ve kendi yönelişi, onu ya bu fitrattan uzaklaştırmakta ya da ona mutabık bir şekilde hareket etmesine yardımcı olmaktadır.

Yüce Allah, rahmetinin gereği, insanı sırf fitratı ile baş başa bırakarak onu zor bir imtihana da tabi tutmamış, çeşitli zaman ve zeminlerde peygamberler göndermek sureti ile daha önce verilen kulluk ikrarını hatırlatmıştır.

Netice itibariyle her doğan çocuk, elest misakı üzere müslüman olarak doğmakta ve teklif âleminde yaptığı tercih sayesinde ceza ya da mükâfata müstahak olmaktadır.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed, *Tevhid Risalesi*, (Ter: Sabri Hizmetli), Fecir Yay., Ankara, 1986.

Abdulkakî, Muhammed Fûad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzî'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmiyyeh, İst., 1982.

Âcilî, Süleyman b. Omar, *el-Fütühâtü'l-İlahiyye bi Tevdhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-Dekaiki'l-Hufye*, Kahraman Yay., İstanbul, (Tarihsiz).

Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Dağıtım, Konya, 1987.

Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul, 1996.

Altizer, Thomas & William Hamilton, *The Death of God*, USA, 1966.

Âlûsî, Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Dârul Fikr, Beyrut, 1983.

Ammâri, Ali Muhammed Hasan, *Esrâru'l-Beyân*, Dârü'l-Kavmiyeti'l-Arabiyeti li't-Tibâah, Mısır, 1966.

Arslan, Ali, *Büyük Kur'an-ı Kerim Tefsîri (Hülâsâtü't-Tefâsîr)*, Arslan Yay., İst., (Tarihsiz).

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ânın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, (Tarihsiz).

Aydın, Ali Arslan, *İslam İnançları ve Felsefesi*, Çağrı Yay., İstanbul, 1979.

Basrî, Hasan, *Tefsîru'l-Hasan Basrî*, (Cem., Tah., Diraseh: Muhammed Abdurrahim), Dârü'l-Hadîs, Kahire, (Tarihsiz).

Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl (Tefsîru'l-Beğavî)*, Dârü't-Tıbeh, Riyad, 1993.

Beydavî, Nasuriddîn ibn Saîd Abdullah ibn Omar, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Mecmuatün mine't-Tefasir ile birlikte), Dârü't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz).

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belağat)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Bilmen, Ö. Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, (Tarihsiz).

Bolelli, Nusret, *Belağat*, M.Ü.İ.F.V. Yay., 1993.

Buhârî, Abdulazîz, *Keşfu'l-Esrâr (Şerh-ı Pezdevi)*, İstanbul, 1308.

Bursevî, *Tefsîru Ruhü'l-Beyan*, el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, İstanbul, (Tarihsiz).

Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, T.D.V Yay., Ankara, 1979.

Cevziyye, Ebû'l Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Cevziyye, İbn Kayyim, *er-Ruh*, (Tah: Dr. es-Seyyid el-Cemîlî), Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1994.

Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, el-Medinetü'l-Münevvere, 1995.

Çağıl, Necdet, *Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, (Ter: Şaban Karataş ve Ark.), Ekin Yay., İstanbul, 1998.

Dervîş, Muhyiddîn, *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyanuhü*, Dâru'l-İrşad, Suriye, 1992.

Düzgün, Ş. Ali, *Din Birey ve Toplum*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhü'l-Ekber*, Şamil Yay., İstanbul, (Tarihsiz).

Ebû Hayyân el-Endelûsî, Esîruddîn Ebû Abdillâh b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf, *et-Tefsîru'l-Kebîr (el-Bahru'l-Muhît)*, Dâru İhyâi-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

Ece, K. Hüseyin, *Hz. Adem*, Denge Yay., İstanbul, 1998.

Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, (Ter: Alparslan Açıkgenç ve M. Hayri Kırbasoğlu), Ankara Okulu, Ank., 1996.

Ferruh, İsmâil (Efendi), *Tefsîru Mevâkib*, Dersaadet, İstanbul, 1324.

Firûzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Yakup, *Tenvîrü'l Mikbas min Tefsîri İbni Abbas*, (Mecmuatün mine't-Tefâsîr ile birlikte), Dâru't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

Garuady, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (Ter: Cemal Aydın), Pınar Yay., İstanbul, 1995.

Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1988.

Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları-2*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul, 1996.

Havva, Said, *el-Esas fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selam, Mısır, 1989.

Hazîn, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm el-Bağdadî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânî't-Tenzîl*, (Mecmuatün mine't-Tefasîr ile birlikte), Dâru't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-tefsîru'l-Vâdih (Furkan Tefsîri)*, (Ter: Mehmet Keskin), İlim Yay. İst., (Tarihsiz).

Imâdî, Ebu's Suûd Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, (Tarihsiz, Yersiz).

İbn Abbas, *Tefsîru İbni Abbas (el-Müsemmâ Sahifetü Ali b. Talha an İbni Abbas fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm)*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyeh, Beyrut.

İbn Abbas, *Tenvîru'l Mikbas min Tefsîri İbni Abbas*, (Mecmûatün mine't-Tefâsîr ile birlikte), Dâru't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

İbn Abdurrahman, Hıdır, *Tefsîru Tıbyan*, (Osmanlıcaya Ter: Debbağzade Ayıntabi Muhammed Efendi), Dersaadet, İstanbul, 1324.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Yayınevi, Basım yeri ve tarih yok).

İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib, *el-Muharrerü'l Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Tah: Abdusselâm Abdüşşâfî Muhammed), Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Lübnan, 1993.

Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, 1981.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *Kitabu't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1973.

İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Tah: Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997.

İbn Hanbel, Ahmed, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Mevsuatü's-Sünneh (el-Kütübü's-Sittetü ve Şurûhuhâ)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

İbn Hemmâm, Ebû Bekr Abdurrezzak, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîz*, Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1991.

İbni Kesîr, Ebu'l- Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, İhyau'l-Kütübî'l-Arabî, (Tarihsiz-Yersiz).

İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, (Tah:Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1987.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım Rağıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, (Tah: Muhammed Halîl Aytanî), Dâru'l-Marifeh, Beyrut, 1998.

Kammî en-Neysâbü'rî, Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin, *Tefsîru Ğaribi'l-Kur'ân ve Reğaibi'l-Furkan*, (Dabt: Zekeriyya Umeyrât), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

Kara, Necati, *Kur'ân-Sünnet Bütünlüğü*, İhtar Yay., İstanbul, 1999.

Kâsimî, Muhammed Cemâlüddin, *Mehâsinü't-Te'vîl (Tefsîru'l-Kâsimî)*, Dâru İhyai'l-Kutübî'l-Arabiyyeti, (Yersiz), 1958.

Kinnûcî, Ebu't-Tayyib Sıddık b. Hasen b. Ali el-Huseyn, *Fethu'l-Beyan fî Mekâsıdı'l-Kur'ân*, (Tah: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), el-Mektebetü'l-Asrî, Beyrut, 1992.

Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri, 1995.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, Daru's-Şukuk, Kahire, 1986.

Küçük, Abdurrahman, *Ahid* maddesi, (Dinler Tarihi Yönünden), T.D.V., Yay., İstanbul, 1988.

Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Şamil Yay., İstanbul, 1977.

Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali Muhammed b. Habîb, *en-Nuketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merağî*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi'l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1953.

Mevdûdi, Ebu'l A'la, *Tefhîmü'l Kur'an*, (Ter: Ahmet Asrar), Bengisu Yay., İstanbul, 1997.

Mevdûdi, Ebu'l-A'la, *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, (Ter: Osman Cilacı ve Ark.), Düşünce Yay., İstanbul, 1981.

Mutahhâri, Murtaza, *Fitrat Üzerine*, (Ter: Ömer Çiçek), Bengisu Yay., İstanbul, 1992.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim, Mevsuatü's-Sünneh, (el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam İdealler Gerçekler*, (Ter: Ahmet Özel), Akabe Yay. Tic. ve San. A.Ş. İstanbul, 1985.

Nesefî, Hafizüddîn Abdullah b. Ahmed, *Medariku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Mecmûatün mine't-Tefsîr ile birlikte), Dâru't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, (Tarihsiz).

Nesefî, Ömer, *İslam İnancının Temelleri Akaid*, (Haz: M. Seyyid Ahsen), Bayrak Yay., İstanbul, 1995.

Özsoy, Ömer ve Güler, İlhamî, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara, 1996.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut, Yay., İstanbul, 1998.

Pala, İskender, *Bezm-i Elest* maddesi, İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Yay., İstanbul, 1992, 6/108.

Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akâidi*, (Ter: Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yay., İstanbul, 1994.

Râzî, Fahrüddin Muhammed, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran (Tarihsiz).

Rıda, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menar)*, Mısır, 1928.

Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü't Tefâsîr*, Dersaadat, (Tarihsiz, Yersiz).

Salih, Subhi, *el-Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaadet, İstanbul, (Tarihsiz).

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)*, (Tah. ve Ta'lik: Ali Muhammed Muavvid ve Ark.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeh, Beyrut, 1993.

Serhendî, Ahmet Farukî, (İmam Rabbanî), *Mektubat-ı Rabbanî*, (Ter: Abdulkadir Akçiçek), Akit Gazetesi Kültür Hiz. İstanbul, 1998.

Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1988.

Suyutî, Abdurrahman b. el-Kemal Celaleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sur*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1983.

Sülemî, İzzüddin Abdulazîz b. Abdusselam, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru İbni Hazm, Beyrut, 1996.

Şenkaytî, Muhammad el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî, *Edvâu'l-Beyan fî İdahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, (Tarihsiz).

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l- Hadîs, Kahire, 1993.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Tabresî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mu'cemul Beyan fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

Tantavî, Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'an*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî'l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1953.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevdeh, *Sünenü't-Tirmizî (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütü-bü's-Sittetü ve Şuruhuha-)*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1991.

Tusterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm (Tefsîru't-Tusteri)*, (Tash: Seyyid Muhammed Bedreddin el-Halebî), Saadet Matbaası, Mısır, 1908.

Uludağ, Süleyman, *Ahit maddesi*, (Tasavvuf Açısından), İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yay., İstanbul, 1992.

Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Ankara, 1996.

Vâhidî en-Neysâbûrî, el-Beğavî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, (Tah. ve Ta'lik: Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ark.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Vehbi, Mehmet, *Büyük Kur'an Tefsîri (Hulasatü'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'an)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, (Tarihsiz).

Yavuz, Yusuf Şevki, *Bezm-i Elest maddesi*, İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Yay., İstanbul, 1992.

Yazır, A. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleş: İsmail Karaçam ve Ark.), Feza Gazetecilik A.Ş. İstanbul, (Tarihsiz).

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsîri*, Anadolu Yay., İzmir, 1987.

Yurdağür, Metin, *Ahit maddesi*, (Ahlakî Açidan) İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yay., İstanbul, 1992.

Zebidî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, (Ter: Kamil Miras), D.İ.B. Yay., Ankara, 1981.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Omar, *-el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, 1983, (Yersiz).

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Tah: M. Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır, 1972.

Zeyyât, Ahmet Hasan ve Ark., *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., İstanbul, (Tarihsiz).

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l- Menheci*, Dâru'l Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1999.

الميثاق الأول (ميثاق أُلست)

كانت هناك العديد من تعليقات حول الآيات الكريمة التي تخبر عن خلق الانسان ومراحل خلقه ومجيئه الى عالم التكليف (الدنيا) وإقراره في 'مجلس أُلست' وحياته الآخرة. وقد بذلت أقصى الجهود لإزالة عدد من المبادئ. وعلى الرغم من هذا، لم يتوقّف مزيداً على الميثاق الأول الذي يُخبر إجرائه في عالم الأرواح قبل مجئ الإنسان الى الدنيا. لم يتم توضيح هذا الموقف بوضوح ما إذا كان يعتبر حقيقة مقبولة من الجميع دون أي اعتراض أو ما إذا كان من الصعب فهم أسبابه ضمن نطاق عقلي. علاوة على ذلك، فإن كل التعليقات التي تم الإدلاء بها حول هذا الموضوع كان تكررًا لبعضها البعض أو حقيقياً كما ورد في الآية ، أو كتفسيرات لعدم وجود سرد مجازي. ومع ذلك، فمن المستحيل التفكير في كل من هذه التفسيرات التي تتعارض مع بعضها البعض على أنها حق.

في هذه الدراسة، كنا نؤمن بضرورة محاولة توضيح هذه القضية المهمة في إطار جميع القرآن وتحت العناوين الرئيسية والفرعية في ضوء المعلومات المتاحة.

الكلمات المفتاحية: أُلست بربكم، قالوا بلى، ميثاق، عهد، أمانة، فطرة.

